

rails

N. 29 - Any 2013

FA MÉS DE 35 ANYS...

Per MIQUEL DE LOS AIRES i ÁLVAREZ
Besnét de Tomás de los Aires Olivo

Ja fa molts anys quan, un dia a l'escola de ben jovenet, parlàvem tots els companys de classe de la història familiar i ens preguntàvem d'on provenien els cognoms de cadascú. En aquella curta edat impressionava saber que els Rodríguez, Sánchez, etc., devien el cognom als cavallers Rodrigo, Sancho i d'altres que, havent lluitat al costat de la reialesa, s'havien guanyat molts favors d'aquesta fins al punt que avui dia encara es rememoren aquests noms en forma de cognoms de multitud de ciutadans.

I el «De los Aires»? D'on provenia aquest cognom? No en tenia resposta, així que un cop arribat a casa vaig preguntar-ho al pare. La resposta va ser del tot inesperada:

«Al teu besavi —em va explicar—, el van abandonar just en el moment de nàixer dins d'un cistell penjat d'un arbre a la vora del camí, a la zona dels Valentins. Una parella que passava per allà en un carro el va sentir plorar i el va recollir. Però, curiosament, no li van posar els seus cognoms, sinó que li van posar Tomás de los Aires Olivo. Tomás, de nom, i De los Aires Olivo perquè el cistell estava penjat en una olivera... I això és tot el que en coneixem.»

La veritat és que el cognom no tenia la connexió amb la reialesa que m'hauria agradat, però ben mirat em va fer recordar la història de Moisès a la *Bíblia*: el nen ficat també en un cistell, dipositat al riu per la seva mare per tal de protegir-lo de la ira del faraó i que, en posar-se a plorar, va ser trobat i adoptat. Després, en fer-se gran, va arribar ben i ben lluny segons la història. Quin paral·lelisme, salvant-ne les distàncies, entre el cistell abandonat i el nen retrobat i adoptat per una altra família...

Dimecres, 18 de juliol de 2012

Han passat molts anys des que vaig sentir per primera vegada la història del meu cognom i jo, per mantenir-ne la tradició, així tal qual, l'he anat explicant també als meus fills Judit i Marc.

Però avui tot plegat farà un tomb absolutament inesperat.

Hem vingut a passar una setmana de vacances, com hem fet els darrers anys, juntament amb la família, i sempre coincidint amb les Festes a Sant Rafel del Riu. Enguany com a novetat ens allotgem al Molí l'Om, en una caseta preciosa que acabem de llogar. Des de València ha arribat també José Francisco de los Aires, el meu cosí germà, amb qui hem quedat per passar la tarda. En un moment de la conversa, el tema gira cap a la família i, sense saber per què, acabem parlant del besavi Tomás. Aviat veiem que no en podem comentar gaires coses, ja que els nostres avis no ens havien explicat gairebé res de la seva figura i els nostres pares en saben ben poc, ja que el van poder viure poquets anys, just quan ells encara eren petits.

Ens adonem que Tomás és una figura una mica enigmàtica, començant per la història del cognom i pel desconeixement que tenim de la seva vida en general.

Deu ser veritat el que durant tants anys ens han explicat els pares? Per què la família que el va recollir no li va posar els seus cognoms? On va viure de petit? Per què Tomás no va parlar de la seva infantesa posteriorment amb els fills? Quan va passar tot plegat? Massa preguntes i cap resposta.

«Per què no aprofitem aquests dies de vacances per investigar una mica?», ens proposem tots dos en un moment d'una tarda extraordinàriament calorosa. Potser la calor ens ha afectat i decidim invertir el temps de descans de les vacances en una bona causa familiar.

Dit i fet, quedem que l'endemà dijous anirem al Registre Civil d'Ulldecona a preguntar dades sobre Tomás de los Aires Olivo.

A Ulldecona, la primera persona que ens atén és Llúcia, la secretària del Registre Civil, que ens ha ajudat moltíssim en aquest procés. Li expliquem la història que ens han traspassat els nostres pares i se sorprèn una mica. Ho trobo normal. Si us entressin dues persones al despatx i us expliquessin una història d'un nen abandonat en un cistell i penjat d'un arbre, trobat al municipi fa més de cent cinquanta anys, què en pensaríeu? Doncs, segurament que es tracta d'un d'aquells programes de televisió amb càmera oculta...

Llúcia, molt professionalment, s'ofereix per buscar una partida de defunció, ja que les partides de naixement no existien dins la forquilla d'anys en què nosaltres pensem que pot haver transcorregut tot, entre 1850 i 1870, calculant a ull pels naixements dels nostres avis, els fills de Tomás.

I n'obtenim respostes: una de dolenta i una de bona. La dolenta és que no troba la partida de defunció de Tomás, la qual cosa significa que no va morir al municipi, però en canvi sí que troba la partida de naixement d'Agustí de los Aires, el primer dels fills. I allà explicita que el pare efectivament és Tomás de los Aires Olivo, natural de Sant Carles de la Ràpita. El nom és correcte, però la dada del municipi no ens quadra amb el que ens han explicat sempre. Ens havien comentat que l'havien trobat als Valentins i ara resulta que és nascut a Sant Carles de la Ràpita? Ai, ai, ai que la història del cognom se'n va en orris.

No ens podem quedar de braços plegats. «Haureu d'anar al Registre de Sant Carles», ens suggereix Llúcia. Dit i fet, agafem el cotxe i cap al Delta. Allà ens atén Miquel Àngel, que es queda igual de sorprès que Llúcia quan li expliquem el cas, i ens ratifica el que ja ens havia avançat ella: en aquells anys no existien encara els registres civils i les dades de naixements i defuncions s'arxivaven a les parròquies.

Allà hi hem de fer cap. Per sort, només uns metres ens separen del despatx parroquial de la Ràpita. Tercer cop que expliquem la història del nadó, del cistell, del carro, dels plors... aquest matí. És gairebé com si contés-sim un conte. Mossèn Emili i el seu secretari ens escolten amb els ulls ben oberts. Tot s'ha de dir, és una mica rocambolesca, però és una història que enganxa i a tots aquells a qui l'hem explicada, cercant el seu ajut, no els ha deixat indiferents.

L'única possibilitat de certificar el que expliquem al mossèn seria trobar la fe de baptisme. Treu un llibre antiquíssim d'un armari de fusta —gairebé tan antic com el mateix llibre— i comença a buscar. Afortunadament, qui va fer el recull en el seu dia va tenir la bona idea d'ordenar les dades de forma alfabètica.

«De los Aires... Aires... Aquí està!»

Hi ha una línia que expressa Tomás de los Aires, tal qual, sense Olivo. Mossèn Emili busca la inscripció de baptisme corresponent i ens la llegeix:

«Lunes, día siete de marzo, de mil ochocientos sesenta y cuatro: Yo el infrascrito Cura Ecónomo de la Santa Iglesia Parroquial de San Carlos de la Rápita, Provincia de Tarragona, bauticé solemnemente a un niño que se ha hallado en la mañana de este día colgado de un algarrobo al lado de la carretera Real en la partida den Civill, término de esta ciudad, hijo de padres desconocidos. Se le puso el nombre de Tomás de los Aires. Fueron sus padrinos Tomás Antó y Antonia Noguerón, a quines advertí del parentesco espiritual y obligaciones. Firmado José Cardona, cura ecónomo.»

Mas d'Encivill, actual N-340, on el van trobar

José Francisco i jo ens mirem amb cara de sorpresa... No ens podem creure el que estem escoltant. La història que sempre ens havien descrit els pares no només era verídica, sinó que a més estava documentada! No havia estat als Valentins el lloc de la troballa, sinó a Sant Carles de la Ràpita i, d'acord, l'arbre on havien penjat el cistell no era una olivera, era un garrofer que potser no té el mateix caixet, però l'escenari és idèntic al que ens havien explicat.

Haviem confirmat la història de la troballa, però ara s'obrien noves preguntes: Qui en devien ser els pares? Per què el van abandonar? Qui el va recollir del garrofer al camí Ral, actual Nacional 340? Possiblement el 1864 podia ser un lloc bastant bucòlic, però avui dia amb tant de trànsit de vehicles... Qui el va acollir a casa en primer terme? On va viure de petit? Com va arribar als Valentins i al barri del Castell?...

De les dues primeres preguntes sobre els pares biològics, no en sabrem mai la resposta o, almenys, mentre no hi hagi un test d'ADN que ens lligui amb els possibles antecessors. Les males llengües contaven que era fill d'una criada d'una casa rica de la zona, però això mai es podrà saber. El que està clar és que era un fill no desitjat d'un matrimoni o bé fill d'una mare soltera i per això va ser abandonat just en néixer.

Sobre la tercera pregunta de qui el va recollir a la vora del camí, no en tenim la certesa, però ben bé podria haver estat una de les dues persones que actuaren després de padrins. I sobre qui el va acollir a casa seva només

teníem els noms dels mateixos padrins per seguir investigant. Així que vam demanar a mossèn Emili si podia buscar alguna cosa més. Del padrí, Tomás Antó, de qui segurament va prendre el nom, coneixem que havia batejat un altre fill també anomenat Tomás just quinze dies abans. D'això es desprenen dues coses: la primera, que Tomás Antó mai va tenir la intenció de quedar-se el nen, ja que no li va donar el seu cognom. A més, el seu primer fill també es deia Tomás i és norma que no poden haver-hi dos fills amb el mateix nom de pila en una família. La segona és que la seva muller, que acabava de donar a llum, podia alletar i fer de dida o mare de llet del nou bebè trobat. De la padrina, Antonia Noguerón, vam saber que era soltera en el moment de la troballa i que dos anys després es va casar i va tenir fills. Una noia soltera d'entrada no podria alimentar el nen, però, a més, a la societat de l'època seria mal vista i donaria peu a interpretacions poc recomanables per a la reputació d'una noia jove si tingués un nadó sense estar casada. Una noia soltera fent de padrina? Molt curiós. I si fos la mare del nen? Massa rebuscat... Deixem-ho de banda.

Per tant, tot indica que el petit Tomás de los Aires, després de ser batejat, va anar a viure a casa del seu padrí Tomás Antó. Almenys el podrien alletar i sobreviuria en un entorn extraordinàriament difícil.

Una observació important de què ens va fer adonar mossèn Emili és que el capellà que el batejà li posà el nom compost «Tomás de los Aires», com hauria pogut ser Miquel Àngel o Maria de les Neus, si hagués estat una nena. En cap cas el «De los Aires» era el cognom com després amb els anys vam interpretar en els diferents documents i registres civils. Òbviament, el capellà va deixar lliures els cognoms per tal que la família adoptant els hi assignés.

Del no-res, ha començat a brollar una mica d'informació molt, molt interessant. I això a José i a mi ens deixa amb el cuquet a l'estómac. Sabem que devia nàixer a Sant Carles o Amposta com a molt lluny, però va viure de més gran entre els Valentins, el barri del Castell i Sant Rafel. Com hi va anar a parar i quan? Si hem trobat l'inici de la història, val la pena continuar investigant i intentar refer la vida de Tomás. Però cal fer un plantejament estratègic per optimitzar recursos i buscar on sigui més fàcil. El meu cosí i jo ens preguntem quins són els moments de la vida que deixen rastre en els documents oficials i sembla clar que aquests moments són el naixement i el bateig, la comunió, el casament i la defunció i, en el cas dels homes, el servei militar.

Continuem buscant a la parròquia d'Ulldecona, amb mossèn Blai, a la recerca d'alguna inscripció de comunió i de matrimoni. De la primera, el mossèn ens comenta que no se'n deixava constància a l'època i, per tant,

no hi ha documents oficials, però del matrimoni sí. Pels nostres pares ja coneixíem que s'havia casat amb Pietat Jacques Borja nascuda als Valentins. La inscripció corrobora que ho van fer el 30 d'abril de 1889 i que Tomás era fill de pares desconeguts, per tant no ens aporta cap novetat.

Deixem aquest fil i anem pel tema militar. Demano ajuda a Llúcia del Registre d'Ulldecona i em posa en contacte amb Joaquim Virgili, historiador i responsable de l'Arxiu Municipal d'Ulldecona, al qual he d'agrair infinitament entre altres coses la seva paciència amb el cas que ens ocupa i la seva fabulosa feina d'indexació de l'Arxiu que ara permet a neòfits com jo mateix la consulta i recerca de documents. He de dir que a ell també el va enganxar la història del cistell, del nen, del garrofer, del cognom...

Amb Joaquim Virgili decidim comprovar si Tomás de los Aires vivia ja de jove al barri del Castell, als Valentins o bé seguia a Sant Carles a casa del seu padrí Tomás Antó, per la qual cosa cerquem documents relatius a les quintes de 1880 a 1885. La sorpresa és trobar una carta escrita per l'Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita adreçada a l'Ajuntament d'Ulldecona en resposta a una suposada primera carta de l'Ajuntament d'Ulldecona en la qual se sol·licita informació del «mozo» Tomás Olivo, ja que el volen sortejar a quintes i no el troben.

La transcripció literal de la carta és la següent:

«El mozo Tomás Olivo de quién usted me pide antecedentes en oficio de 26 del que cursa no se halla en los libros bautismales de esta parroquia correspondientes a los años 63 y 64. Se encuentra sí un tal Tomás de los Aires de padres desconocidos que nació en esta ciudad en 7 de marzo de 1864; pero este ha sido incluido en el alistamiento de esta ciudad, aunque se ignoraba su paradero y familia que lo tiene a su cargo. Posteriormente y con referencia a su padrino de pila Tomás Antó, se ha averiguado que reside en la partida de ese termino "Hostalets" y está con Juan Reverté y Vicenta Noll; y yo a mi vez espero se sirva usted manifestarme si el susodicho mozo Tomás de los Aires está en efecto con los citados consortes y desde que tiempo; y si se halla continuado en el alistamiento de esa villa, expresando al propio tiempo las razones en que se haya apoyado ese ayuntamiento para alistarlo en esa.

Sant Carles de la Ràpita el 29 de noviembre de 1883»

Ja havíem dit abans que la vida del besavi Tomás estava plena d'incògnites i aquesta n'és una més. Pel que es veu, els dos ajuntaments volien incloure Tomás de los Aires al seu sorteig de quintes, però cap dels dos sabia exactament on trobar-lo. Imaginem-nos ara l'autoritat de l'època, anant

PARRÒQUIA DE LA SANTÍSSIMA TRINITAT

Plaça Carles III, 36

43540 SANT CARLES DE LA RÀPITA

(Prov. Tarragona – Bisbat de Tortosa)

Emilio Igual Febrer, rector de la Parròquia de la Santíssima Trinitat de Sant Carles de la Ràpita, Bisbat de Tortosa, Província de Tarragona,

C E R T I F I C O: que en el tomo Cuarto, folio 676, número 19, del libro de Bautismos del Archivo Parroquial a mi cargo, se encuentra una partida que, copiada literalmente, incluidas las notas marginales, dice así:

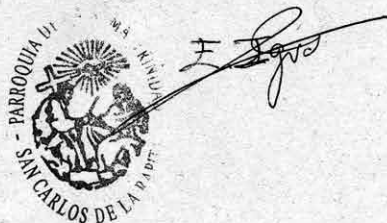
Lunes, día siete de Marzo, de mil ochocientos sesenta y cuatro: Yo el infrascrito Cura Ecónomo de la Santa Iglesia Parroquial de San Carlos de la Ràpita, Provincia de Tarragona, bautizé solemnemente a un niño que se ha hallado en la mañana de este día colgado de un algarrobo al lado de la carretera Real en la partida den Civill, término de esta Ciudad, hijo de padres desconocidos. Se le puso el nombre de Tomás de los Aires. Fueron sus padrinos Tomás Antó, y Antonia Noguerón, a quienes advertí el parentesco espiritual, y obligaciones.

Firmado: José Cardona, Cura Ecónomo.

No hay notas marginales.

Es copia fiel del original a que me refiero.

Y para que conste, expido la presente que firmo y sello con el de esta parroquia, en Sant Carles de la Ràpita a treinta y uno de julio de dos mil doce.

Baptisme

a preguntar a casa de Tomás Antó per la situació de Tomás de los Aires i el padrí comentant que el busquin a Ulldecona a casa de Juan Reverté i Vicenta Noll.

D. BLAS RUIZ LÓPEZ, prevere, rector de la Parròquia de Sant Lluç evangelista, d'Ulldecona, diòcesi de Tortosa i província de Tarragona

CERTIFICO:

Que en el volum VII, full 138 , número 12 dels llibres de matrimonis que pertanyen a l'Arxiu Parroquial encomanat al meu càrrec existeix una partida de matrimoni a nom de **TOMAS DE LOS AIRES i de PIEDAD JACQUES Y BORJA** que, copiada literalment, diu així:

En la parroquial iglesia de Ulldecona, obispado de Tortosa, provincia de Tarragona, a los treinta dias de marzo de mil ochocientos ochenta y nueve. Yo el abajo firmado, Cura párroco de la misma, precedidas las tres canonicas moniciones que marca el S.C.T. sin haber resultado impedimento alguno que lo obste y obtenido el consentimiento que previenen las Pv.Os. Desposé in facie Ecclesiae por palabras de presente que hacen verdadero y legítimo matrimonio á Tomas de los Aires, Esposito, de veinticinco años, hijo de padres desconocidos, con Piedad Jacques y Borja, soltera de diez y nueve años, hija de Jaime y de Salvadora, difunta. Fueron aprobados en doctrina cristiana, confesaron y comulgaron, siendo testigos Antonio Borja, Agustín Amela y otros de esta parroquia y vecindad. El contrayente de la Rápita. Los demás de esta. Y para que conste lo firmo.

Joaquín Vicente Lacruz, Cura (rubricado)

I, perquè consti on sigui necessari, firmo y sello aquest document amb el d'aquesta parròquia.

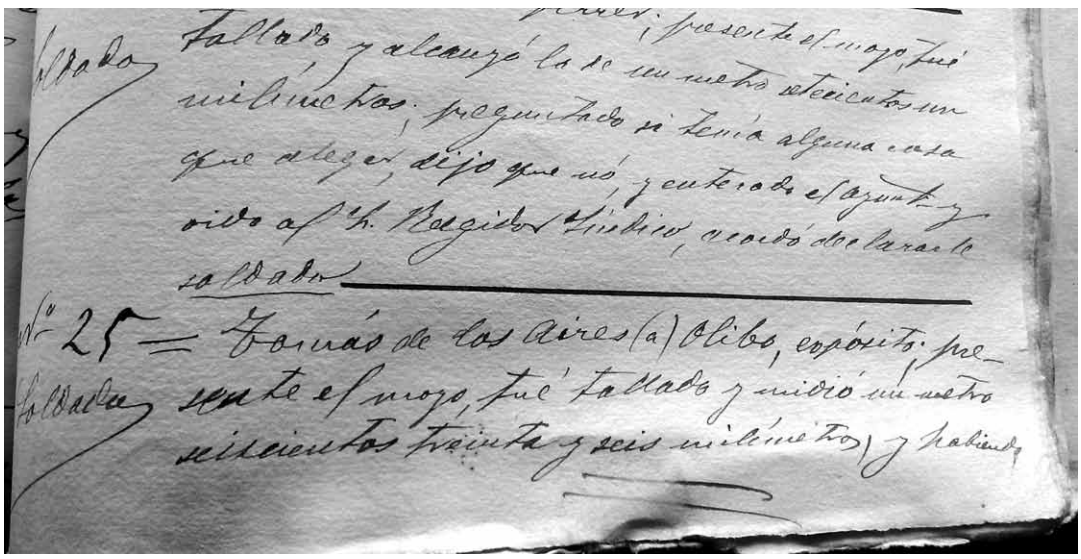
Ulldecona, 20 de juliol de 2012

Blas Ruiz López, rector.

Servei militar

Talla del servei militar

Podem estar segurs, doncs, que el padrí havia tingut el nen de petit i, en algun moment de la seva vida —es fa molt difícil saber quan— l'havia entregat al matrimoni Reverté Noll. El que no hem pogut saber de moment és quan es va traslladar, si de petit, si quan va poder tenir edat de treballar, si d'adolescent... És aquí quan Joaquim Virgili apunta la teoria, confirmada pel també historiador rapitenc Paco Carles, dels «criadets», és a dir, els nens, moltes vegades sense pares, que eren acollits en una casa per tal de treballar a les finques dels amos a canvi d'un plat a taula i d'un lloc per dormir. Tot sembla indicar que Tomás de los Aires va ser un d'aquests criadets.

Per tancar el tema del servei militar, podem afirmar que no sabia llegir ni escriure, com era normal a l'època, ja que no podia signar els documents oficials que li lliuraven i sempre ho feia algú altre, com per exemple Bautista Martí que signa el document del sorteig de quintes en nom seu. Finalment, va ser sortejat a l'Ajuntament d'Ulldecona, a la quinta de 1884, i a la llista apareix com a Tomás de los Aires Olivo Expósito. El van tallar 1 metre i 636 mil·límetres d'alçada... Curiositats dels documents de l'exèrcit.

I on vivien els pares adoptius, Juan Reverté Chillida i Vicenta Noll Vizcarro? Doncs, continuant amb la investigació, trobem que vivien als Valentins, número 42. Un altre gran problema és que a final del segle XIX no hi havia carrers com els coneixem avui dia als Valentins i els masos es numeraven un a un, correlativament. Per tant, no ha estat possible, ara per ara, esbrinar exactament en l'actualitat a quin mas correspon aquesta adreça dels Valentins, número 42, i si aquesta mateixa casa encara continua en peu.

El matrimoni Reverté Noll només va tenir una filla única, Teresa Reverté Noll, nascuda el 1859, per tant 5 anys més gran que Tomás.

Potser el matrimoni no va poder tenir més fills, cosa estranya a l'època, en què les famílies eren molt nombroses. Potser necessitaven un noi per treballar, atès que eren propietaris de cinc finques tal com s'ha comprovat a la llista de propietaris de l'Ajuntament d'Ulldecona. Qui sap si aquesta sigui l'explicació de per què Tomás va anar a parar a casa seva. Feia de criadet? Eren amics el pares adoptius Reverté Noll i el padrí Tomás Antó i per això aquest darrer els va lliurar el nen?

Totes aquestes preguntes seguiran sense resposta i més tenint en compte que el besavi Tomás no parlava mai de la seva infantesa amb els fills ni amb els néts, els que ara són el meus tiets i el meu pare.

Deu significar això que va tenir una infantesa i joventut difícils? Doncs, segurament és així perquè tan bon punt es va casar amb Pietat Jacques Borja va marxar al barri del Castell i no va parlar mai dels seus pares adoptius ni del seu padrí de Sant Carles.

Carnet de votant

De la «germana adoptiva» de Tomás, Teresa Reverté Noll, sabem que es va casar, que va tenir 5 fills i que alguns dels seus descendents encara viuen a la zona, com per exemple els del seu fill Manuel —la família del qual són coneguts a Uldecona com els Ruquets— o bé els de l'altre fill Miquel «de Bertolo» —la família del qual ha estat fins fa poc el barber de Sant Rafel del Riu.

A partir del seu matrimoni amb Pietat Jacques Borja el 1889, la història de Tomás ja és més coneguda. Van anar canviant de residència entre el barri del Castell —a la carretera de la Sénia just enfront d'on ara hi ha el Restaurant Nogales— i Sant Rafel del Riu. Van tenir 6 fills que van viure: Agustí, Isabel, Donatila, Miquel, Tomàs i Pere, més Josep que va morir als 5 anys d'edat.

El besavi Tomás es va guanyar la vida en el difícil entorn de l'època com a pagès i posteriorment, un dia, fart de treballar durament llaurant la terra va decidir convertir-se en comerciant. Tot i no saber llegir ni escriure, com ja he comentat abans, se'n va sortir prou bé. Es va comprar un burret i anava pels pobles propers comerciant amb els productes de la terra. Les coses no li van anar del tot malament i va arribar a comprar un parell de finques al barri del Castell a la zona anomenada Coveta dels Gats.

Finalment, el 18 de març de 1942, a l'edat de 78 anys, va morir segons confirma el Registre sense deixar testament. Testament no, però fins a l'últim moment sí que havia de mantenir les incògnites. Cap dels néts encara vius, els meus tiets i el meu pare, desconeixien on estava enterrat exactament, així que calia acudir a l'Ajuntament d'Ulldecona una altra vegada per intentar esbrinar almenys el número de nínxol corresponent. Curiosament, està en un nínxol del cementiri dels Valentins que no és propietat de la nostra família, sinó d'uns amics de l'època, de Joaquim Borja Ollé, conegut com el Baratero, que va deixar dit a la seva filla Paquita Borja Borja que al seu nínxol hi havia enterrat un home del barri del Castell. Ella no sabia exactament qui era aquesta persona fins que en el transcurs de la investigació em vaig presentar a casa seva i em vaig identificar com a besnét de l'home del nínxol. Quina sorpresa, més de 50 anys després de l'enterrament!

La darrera festivitat de Tots Sants no em vaig poder estar d'acostar-me fins al cementiri dels Valentins i estar-hi uns minuts davant la llosa blanca sense cap identificació, repassant mentalment tota aquesta història que ha fet possible la creació d'un nou cognom que només té 5 generacions si compto la dels meus fills i, per tant, actuals rebesnéts de Tomás de los Aires Olivo. Descansi en pau.

AGRAÏMENTS

Joaquim Virgili, historiador i responsable de l'Arxiu Municipal d'Ulldecona
Emili Igual, mossèn de Sant Carles de la Ràpita

Llúcia Martínez, secretària del Registre Civil d'Ulldecona

Miquel Àngel Martín, secretari del Registre Civil de Sant Carles de la Ràpita

Blai Ruiz, mossèn d'Ulldecona

Paco Carles, historiador de Sant Carles de la Ràpita i descendent de Tomás Antó

Tere Vidal, oficina de l'Ajuntament d'Ulldecona

Ramon Cruelles Antó, besnét de Tomás Antó

Ilde i Paquita Borja Borja, veïnes dels Valentins

I, molt especialment, a José Francisco de los Aires per haver donat el tret de sortida a aquesta investigació.